

Колекцията сиджали от Русе в отдел „Ориенталски сбирки” при Националната библиотека (Кратък обзор)

Севдийе Али, отдел [“Ориенталски сбирки”](#), НБКМ

Русенските сиджали са 42 на брой с обем 4436 листа. Съдържанието им представлява богат извор за политическото, икономическото, социалното и културното развитие на Русе и региона на Долен Дунав, Балканите и Османската империя. В тях се разкрива голямо многообразие от исторически сведения, обхващащи периода от втората половина на XVII в. до 1879 г.

История на постъпването на сиджилите от Русе

Русенските кадийски книги постъпват в библиотеката през 1948 г. наред с тези от Добрич и Силистра. Първоначално били описани в „Каталог на Ориенталски отдел” с бележка, че са дар от мюфтийството в Русе. Заедно с кадийските сиджали от Видин, София, Русе, Силистра, Добрич и Търговище те оформят значим за родната ни история архивен масив.

Съдържание

Развитието на Русе през османския период зависи от съчетаването на геостратегическото му значение с възможностите за неговото търговско и стопанско развитие. Градът е седалище на аяни, войводи, мютеселими, субашии, капудана на Дунавската флотилия и главнокомандващия на дунавската армия. Тук пребивава и валията на образувания в началото на XIX в. силистренски еялет. След 1864 г., когато е създаден Дунавският вилает, гр. Русе е избран за седалище на губернатора на областта.

От втората половина на XVI в. Русе се очертава като център на каза и седалище на кадия, което е резултат от редица предимства и нарасналата му роля в политическия и икономическия живот в османската държава, пряко повлиян и от увеличилото се мюсюлманско население в Русе. С растежа на данъчните задължения в хода на непрестанни военни кампании, нараствали правомощията на кадиите, а казите играели ролята на „гръбнак на провинциалната администрация”.

Най-ранните русенски сиджали датират от втората половина на XVII в. Документите потвърждават сериозните мерки на властта за укрепване на дунавската граница с особено внимание към флотилията, свързано с честите военни кампании на Портата в Украйна и водените войни срещу Австрия и Русия (R 1, R 2, R 5).

Зачестилите военни сблъсъци между Русия и Османската империя през втората половина на XVIII в. превръщат района на Долен Дунав в основен театър на военните действия, като на Русе се отрежда огромно военно значение. Ролята на русенската крепост нараства особено по време на двете войни от 1763–1774 г. и 1787–1792 г. Това е видимо

и в документи от русенските сиджали от този периода (R 8, R 9, R 39). В тях е разкрита динамиката на военните събития от края на XVIII в. Съществуват и такива, в които се говори за известния аянин на Русе Исмаил ага Терсиниклизаде. Сиджилите богато онагледяват с десетки примери присъствието на известния аянин на историческата сцена (R 9, R 10, R 11, R 53, R 13, R 14, R 15). Редица ценни сведения за епохата се съдържат в R 11. Това са предимно разходните дефтери на областта от времето на аянина Исмаил Терсиниклизаде, отразяващи социално-икономическото състояние на Русе в края на XVIII в. Темата за феодалните размирици, за системния терор и упражняваните насилия над местното население, също е добре отразена в сиджилите. Срещат се и имената на аянина Чадърджъзаде, както и на разбойниците Шумнулу джанбаз Чора Мехмед, Хасан ага и зет му Мехмед, Кючук Ахмед бей, Казджъ и Папурли Ибрахим, които в лятото на 1786 г. извършват системни набези в Шумен (R 8).

Сведенията за наследството, което оставя самият Исмаил Терсиниклизаде, разкриват ролята на фамилията като значим икономически фактор не само в Русе, но и за региони като Търново, Свищов, Шумен, Балчик, Варна и Каварна. Значима част от имуществото на семейството е преобразувана във вакъф, за поддържането на джамията, мектеба и чешмите, намиращи се в русенската махала „Войвода”(R 11). От друг източник става известно, че в наследството са включени чифлик в свищовска каза, къща в Русе и лозя, обявени за продажба на стойност 145 000 гроша (R 53).

Независимо от всеобхватната анархия от края на XVIII–началото на XIX в. Русе продължава да е важен пункт в търговията по Долни Дунав, активно обменяйки стоки предимно със страните от Централна Европа. Преписите от регистрите на русенската митница (*тарифе дефтери*) обаче показват, че на русенското пристанище се разтоварвали и стоки от руско, френско и английско производство дори такива от Швеция и Норвегия. Вносните стоки, разтоварвани на русенското пристанище, били колониални (предимно подправки), дървен материал, различни видове памучни и копринени платове, захар и пр. Сред стоките, предназначени за износ, се наблюдават предимно плодове, зърно, подправки, съдове от мед и месинг, тъкани (R 13, R 14, R 19, R 21, R 23).

Интензивната търговска и стопанска дейност подпомага формирането на значителна заможна прослойка от богати българи, занаятчии и търговци. В редица документи в сиджилите се срещат имената на уважавани първенци и състоятелни търговци. Пример в това отношение е хаджи Йованчо син на хаджи Пенчо (Йованчо Пенчович), член на меджлиса в Русе. Част от документите дават ярък пример за участието му в заседанията на административния съвет, а други са свързани с търговските му дела, а трети със закупуването на имоти от него и отдаването на заеми срещу ипотекиране на недвижимото имущество на длъжници. Ценни сведения се откриват и за дейността на други български търговци: Марин Томаоглу, хаджи Танас хаджи Петкооглу, хаджи Ангел син на Гачо, Ангел син на Гицо Кочович, Ангел син на Тодор, Папасоглу Цани син на Йован, Яни син на Мавриди, Никола Бакалоглу, Михалаки хаджи Ангел (R 26, R 28, R 29).

Една от важните дейности на кадийската институция в Русе, добре отразена в най-ранните русенски сиджали, е именно ролята на посредник в предаването на висшата султанска воля в провинцията. Тук на практика е отразена степента на участие на местното население в осъществените военни кампании срещу вековни врагове на

султана, проведени на територията на нейните васали Влашко, Молдова и Украйна през XVII в., чиито плащарм се оказва именно Русе. Русенските сиджали разкриват заповеди за пресичане на евентуални размирици, адресирани до валията на силистренски еялет, аяните, местните военни командири в провинцията, до полицейско-репресивния апарат в лицето на субашиите, до началниците на митниците по Дунава.

Извън интереса на научната общност обаче остава не докрай изясненият проблем за промяна в контрола върху дервишките обители в еялета и поставянето на вакъфите под контрола на „Управлението на вакъфите” в Истанбул, което назначава свое лице в Русе; правомощията на кадията и подчинения нему апарат по отношение на експорта и следенето на вносните артикули, които пристигат на митниците в Русе, като важен пункт в търговията по Долния Дунав със страните от Централна Европа, обменящ стоки, предимно с Австрия, Русия, Франция, Швеция и Норвегия. Сиджилът се явява уникален извор и по отношение на разкриване на имената, стопанската, финансовата и обществено-политическата дейност на представителите на известните русенски фамилии.

Набелязаните тук теми, разбира се, не дават докрай изчерпателна представа за Русе и региона в миналото. Те отразяват само няколко интересни гледни точки за тяхната военностратегическа и стопанска роля в рамките на североизточните български земи и Долен Дунав. Русенските сиджали са изключително ценна сбирка, която въпреки частичното разкриване на някои извори от редица изследователи, представлява все още неразработено докрай научно поле. Не изцяло разкрит е и проблемът със статута на Русенския шериятски съд, въпреки че кадийската институция е била обект на значителен научно изследователски интерес. Нашата цел бе да дадем няколко интересни гледни точки както за историята на Русе и региона в описаните от мен русенски кадийски книги, така и за по-мощните, свързани с миналото на империята, със събитията, оказвали влияние върху района на Долен Дунав през целия османски период до Освобождението.

Допълнителна литература свързана с колекцията Русенски сиджали:

- Мутафчиева, Вера. Кърджалийско време, С., 1977.
- Иванова, Светлана. Историята и съвременното състояние на колекция сиджали в Ориенталския отдел на НБКМ // Известия на Държавните архиви, 1994, т. 74, с. 3-31.
- Радушев, Е. Първото завладяване на Буда от османците през 1526 г. и историята на една еврейска фамилия // Исторически преглед, 1998, кн. 1, 144-156.
- Янева, Св. Регулация на занаятчийското производство в българските земи в първата първата половина на XIX в. // Исторически преглед 1998, кн. 3-4, 3-36.
- Бакърджиева, Теодора, Стоян Йорданов. Русе. Пространство и история (края на XIV в. 70- те на XIX в.). Русе 2001.
- Керен, Цви. Еврейската общност в Русчук. От периферия на османската империя към столица на Дунавския вилает 1788- 1878. София 2009.
- Erdogan, M., Meral Bayrak Ferlibaş ve K. Çolak. Tersiniklizade Ismail Ağa ve Dönemi

(1796 – 1806). Istanbul 2009.